

ROLANDAS BARTKUS

Kauno technologijos universitetas, Lietuva
Kaunas University of Technology, Lithuania

ETINIS LIUDIJIMAS: EMMANUELIO LEVINO FILOSOFIJOS IR KRIKŠČIONIŠKOSIOS LAIKYSENOS KORELIACIJOS

Ethical Testimony: The Correlations of Emmanuel Levinas' Philosophy and the Christian Attitude

SUMMARY

The article discusses the concept of ethical testimony as presented in the works of Emmanuel Levinas, and the extent to which this view is consistent with a Christian approach. What does it mean to testify in word and deed? What are the conditions and limits of ethical testimony? What must I do in the face of another person? How does God enter into our relationship? Am I taking someone else's place when I am in this world? Does suicide come from loving a someone person and from living a truly human life? The consideration of these and similar questions in the light of the correlations between Levinas's philosophy and Christian doctrine makes it possible to rethink the categories of human responsibility, intimacy, justice, peace, conscience, guilt, holiness, martyrdom, suicide, and others.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje aptariama etinio liudijimo samprata, išdėstyta Emmanuelio Levino veikaluose, svarstoma, kiek šis požiūris atitinka krikščioniškąją laikyseną. Ką reiškia liudyti žodžiais ir darbais? Kokios etinio liudijimo sąlygos ir ribos? Ką aš privalau, atsidūręs priešais kito asmens veidą? Kaip į mūsų santykį ateina Dievas? Ar, būdamas pasaulyje, neužimu kieno nors kito vietos? Ar savižudybė išplaukia iš artimojo meilės ir tikrai žmogiško gyvenimo? Šių ir panašių dalykų svarstymas Levino filosofijos ir krikščioniškojo mokymo koreliacijų šviesoje leidžia naujai permąstyti žmogaus atsakomybės, artimumo, teisingumo, ramybės, sąžinės, kaltės, šventumo, kankinystės, savižudybės ir kitas kategorijas.

RAKTAŽODŽIAI: etinis liudijimas, Levinas, kankinystė, savižudybė, krikščioniškoji laikysena.

KEY WORDS: ethical testimony, Levinas, martyrdom, suicide, Christian attitude.

Jei tik aš pats apie save liudyčiau, mano liudijimas nebūtų tikras.
 Bet apie mane liudija kitas, ir aš žinau jo liudijimą apie mane esant tikrą.
 Jūs buvote nusiuntę pasiuntinius pas Joną, ir jis paliudijo tiesą.
 Aš nesigriebiu žmogaus liudijimo, bet šitai kalbu tam, kad jūs būtumėte išgelbėti.
 Jonas buvo degantis ir šviečiantis žiburys, tačiau jūs panorėjote tik valandėlę jo šviesa
 pasidžiaugti.
 Aš turiu aukštesnį liudijimą negu Jono: tie darbai, kuriuos man skyrė nuveikti Tėvas, –
 patys darbai, kuriuos aš darau, – liudija apie mane, kad mane yra siuntęs Tėvas.
 Taip! Mane pasiuntęs Tėvas paliudijo apie mane.
 Bet jūs niekad nesate girdėję jo balso nei regėję jo veido, ir jo žodis jumyse nesilaiko,
 nes jūs netikite tuo, kurį jis yra siuntęs.
 Jūs tyrinėjate Raštus, nes manote juose rasią amžinąjį gyvenimą.
 Tie Raštai ir liudija už mane, bet jūs nenorite ateiti pas mane, kad turėtumėte gyvenimą.

(Jn 5, 31–40)

IVADAS

Liudijimas (gr. *μαρτυρία*, lot. *testimonium*) yra asmens, ką nors mačiusio, girdėjusio ar žinančio, parodymas;¹ kokio nors fakto, įvykio tikrumo patvirtinimas; oficialus, raštiškas pažymėjimas. Liudijama žodžiu arba raštu, o prireikus gali būti pasitelkti liudytojo darbai, patvirtinantys jo asmens patikimumą, adekvatumą tikrovei². Liudijimas negali būti anoniminis: liudijama pirmuoju asmeniu, prisiimant atsakomybę už pranešimo turinį, o melagingas parodymas kenkia teisingumui³ ir užtraukia bausmę.⁴ Taigi liudijant pristatoma (privalo būti pristatyta) tiesa, pasakant, *kaip yra* (arba kaip yra buvę). „Liudijimas yra teisingumo aktas, patvirtinantis tiesą arba leidžiantis ją pažinti“ (Katalikų bažnyčios katekizmas 2017: 655; 2472).

Liudytojas atsako tik už savo parodymus ir anaiptol neprivalo įtikinti kito. Kaip tik atvirkščiai: bet koks mėginimas įtikinti, gynyba ar puolimas liudijant kelia įtarimą, slopina liudijimo jėgą, menkina jo autentiškumą. Gali susidaryti klaidingas įspūdis, kad liudijant *Kitas* (kitas asmuo)

nedalyvauja ar bent jau nėra labai svarbus. Išsklandant tokias iliuzijas, pakanka pasakyti, kad visuomet liudijama *apie ką nors ir kam nors*. Taigi liudytojas neatskiriamas nuo liudijamo turinio, o liudijamas dalykas – nuo jo klausytojo (ar kitaip su juo susipažįstančio asmens). Pačioje liudijimo prigimtyje glūdi Martino Buberio *Aš–Tu*⁵ principas (žr. Buber 1998: 69–70), Emmanuelio Levino „atsakomybė už kitą asmenį“ (žr. Lévinas 1994: 97–105; Levinas 2001: 192–194 ir kt.). Liudydamas (iš)stoju kito žmogaus akistaton, „kitam asmeniui esant, sakau „Štai aš!“ (Lévinas 1994: 110) arba „*esmi tau pašvęstas*“ (Levinas 2001: 184; žr. 68 išnašą).

Liudijimo bruožų (įvaizdžių, praktikos) gausu visame Levino mąstyme (Bennke 2019: 10–14). Kalbėdamas apie liudijimą kaip apie atsakomybę už kitą asmenį, Levinas visuomet turi omenyje „etinį“, „grynąjį“ arba „Begalybės“ liudijimą (Lévinas 1994: 109–116; Levinas 2001: 193 ir kt.), neišsitenkantį mūsų laikotarpiui įprasto arba probleminio filosofinio diskurso (tematizavimo, konstravi-

mo etc.) lauke. „Etinis liudijimas – tai apreiškimas, kuris nėra pažinimas. Pagaliau reikia pasakyti, kad tokiu būdu „liudijame“ tiktai Begalybę, tiktai Dievą“

(Lévinas 1994: 112). Mus kaip tik ir domina būtent tokio liudijimo esaties aspektai, taip pat tai, kaip ir kokių santykiu jie koreliuoja su krikščioniškąja⁶ laikysena.

LIUDIJJIMAS KAIP IŠ(SI)SLAPTINIMAS

Kiekvienas nedorėlis neapkenčia šviesos ir neina į šviesą, kad jo darbai aikštėn neišeitų.

O kas vykdo tiesą, tas eina į šviesą, kad išryškėtų, jog jo darbai, atlikti Dieve.

(Jn 3, 20–21)

„Tiesa, arba tiesumas, yra dorybė, leidžianti teisingai elgtis ir sakyti tiesą, vengiant dviveidiškumo, apsimetinėjimo ir veidmainystės“ (Katalikų bažnyčios katekizmas 2017: 654–655; 2468). Liudijimas – tiesos išslaptinimas, atsakant prieš savo sąžinę, prieš artimajį ir prieš Dievą. „Tiesos dorybė teisingai atiduoda kitam, kas jam priklauso“ (ten pat, p. 655; 2468).

„Kitam išstatyto „Aš“ atvertis – vidujybės sprogimas arba išvertimas į kitą pusę“ (Levinas 2001: 192). „Išsiversdamas išorėn“, subjektas pasidaro „matomas, prieš tapdamas matančiuoju“ (ten pat, p. 193). Ši „ekstra-vertiškumą“ Levinas kvalifikuoja kaip „nuoširdumą“ ir „tiesumą“ (ten pat, p. 192, 201). Toks (iš)stojimas (iš(si)statymas, *išpažinimas*) nepalieka vietos jokiai „slaptai minčiai“ ar „paslapčiai“, jokiam „kai dėl manęs“ ar „išsisukinėjimui“ (ten pat, p. 193).

Kalbėdamas apie etiką kaip mano atsakomybę kitam asmeniui (veidui), Levinas pabrėžia asimetriją: „aš esu atsakingas už kitą asmenį, nesitikėdamas, jog jis man atsilygins tuo pačiu“ (Čepulis 2003: 89, daugiau žr. Lévinas 1994: 101–105). Taigi kitas neprivalo man atsakyti

savąja eksteriorizacija; jis nieko man neskolingas, mūsų santykis nėra kokie nors etiniai mainai. Tačiau būtent ši mano atsakomybės asimetrija yra Begalybės laidas, transcendencijos raktas. „Atsakomybė, kurios ribų neįmanoma nustatyti, kurios kraštutinio neatidėliojamumo neįmanoma išmatuoti“ (Levinas 2001: 187), sakytume, yra begalinė atsakomybė. Ir *atsakas* į tokią *atsakomybę* ateina ne iš kito žmogaus, o iš Paties Dievo, dalijamas ne pagal tai, kiek investuoju ir kiek nusipelnau, – tiesiog pasireiškia per šią atsakomybę kaip Begalybės jungtį.

Kai Izraelio patriarchas Jokūbas susitinka su Esavu (seniai matytu broliu dvyniu, nuo kurio niršto pabėgo, apgaulingai išgavęs tėvo palaiminimą, kurį Izaokas buvo paskyręs Esavui), sugriūva išankstiniai susitikimo modeliai, išsisklaido abejonės ir baimės. „Iš tikrųjų man matyti tavo veidą yra tarsi matyti Dievo veidą“ (Pr 33, 10), – džiaugiasi Jokūbas. Levinas prasitaria: „Prieigoje prie veido, matyt, glūdi prieiga prie Dievo idėjos“ (Lévinas 1994: 93). Kito veido reikšmingumas man yra visų reikšmių ir galimybių sąlyga – etinis imperatyvas („nežudyk“); „klusnumas pastarojo veido įsakymui Levino yra įvardijamas kaip Begalybės *liudijimas*“ (Čepulis 2003: 90). Kitapusinis Dievas, VIEŠPATS, „paliudijamas per įsakymą, įsakantį tarnauti kitam asmeniui“, ir „įgyja reikšmę-reikšmingumą tarpžmogiškuose santykiuose“⁷ (ten pat).

Vadinasi, į mano ir kito asmens santykių ateina anapusiųs VIEŠPATS. Mano liudijimą, kaip vidujybės eksteriorizaciją, man nesuvokiamu būdu lydi išorybės virsmas vidujybe – transcendencijos perėjimo į imanenciją aktas. Levinas teigia: „Dėl liudijimo nuoširdumo Begalybės išorybė kažkaip virsta ‚vidujybe‘“ (Lévinas 1994: 115). Taip Dievas dalyvauja žmonių santykiyje – Jis pasireiškia, pripildo, perkeičia.⁸

„Santykiai su kitybe ryškiai skiriasi nuo santykių, kai Tas pats valdo, įtraukia ar apglobia Kitą ir kurių modelis yra žinojimas“ (Lévinas 1994: 59). Žinojimas pa(si)lieka tame pačiame – ontologinėje vienatvėje, o išeiti iš jos galima „tik pasitelkus transcendencijos galias“ (Stančienė 2005: 82).

Dievas nėra paprasčiausias „pirmasis kitas asmuo“ arba „kitas asmuo *par excellence*“ arba „absoliučiai kitas asmuo“, bet kitas negu kitas asmuo, kitaip kitas, kurio kitybė ankstesnė už kito asmens kitybę, už etinį pajungimą artimajam, kuris skiriasi nuo bet kokio artimumo, kuris tiek transcendentiškas, kad kone supainiojamas su nesatimi, su *tai yra*⁹ triukšmu (Levinas 2001: 185–186).

LIUDYTOJO NEPAKEIČIAMUMAS

Tada išgirdau Viešpaties balsą: „Ką man siųsti? Kas gi bus mūsų pasiuntinys?“

O aš atsiliepiu: „Štai aš, siųšk mane!“

(Iz 6, 8)

Pasak Levino, „atsakomybės už kitą asmenį neįmanoma išvengti ir todėl ji yra absoliučios individuacijos principas“ (Lévinas 1994: 82); mano atsakomybės „našta yra aukščiausias vienintelio orumas“ (ten pat, p. 104). Ji niekam neper-

Begalybė reiškiasi kaip trečiasis asmuo, tačiau ypatingu, paslaptingu būdu, labai subtiliai, nepertraukdama dviejų asmenų santykio „veidas į veidą“ (Vabalaitė 2005: 88). „Grynas liudijimas gali būti tik Begalybės liudijimas“, – rašo Levinas (Levinas 2001: 193). Pavaldumas Begalybės įsakymui ankstesnis už įsakymo išgirdimą (ten pat, p. 195). Taigi grynas liudijimas yra pranašiškas (ten pat). Levinas nurodo imperatyvų pranašystės pobūdį (tarsi natūralią baimę riaumojant liūtui) (ten pat): „Viešpats Dievas kalbėjo, kas atsisakys pranašauti?“ (Am 3, 8).

„Turėdamas įkvėpimą arba pranašavimo galią, aš esu to, ką pats skelbiu, aiškintojas“ (ten pat). Tiesa, aš tesu „Begalybės liudijimas – arba pėdsakas, arba šlovė“; pati esamybė „negali aprėpti Begalybės“ (ten pat, p. 193). Begalybė „neproporcinga esamybei“ ir „suvokiama tiek, kiek aš atsakau už kitą asmenį dar iki bet kokio įsipareigojimo“ (ten pat). Taigi aš esu „atsakingas totaline atsakomybe, kuri atsako už visus kitus ir atsako už viską, netgi už jų atsakomybę. Aš visuomet turiu viena atsakomybę *daučiau* negu visi kiti“ (Lévinas 1994: 102).

leidžiama, niekas negali manęs pakeisti (ten pat), ir mano nesukeičiamumo su kitais rodiklis yra mano atsakomybės laipsnis (ten pat, p. 105). „Būti išrinktam reiškia būti absoliučiai pašvęstam, pasišventusiam kitam asmeniui ir svarbiausia nepakeičiamam. Nepakeičiamam, tačiau galinčiam savimi pakeisti kitą – tapti jo įkaitu“ (Keršytė 2005: 36).

Atsakomybė už kitą kyla iš šiapus mano laisvės. [...] Ji pasiekia toki laipsnį, kai

tampa kito pakeitimu, įkaito padėtimi ar buvimu be padėties. Laiko nepaliekanti atsakomybė: be susikauptimo arba grįžimo į save esamybės. Ji mane verčia vėluoti, aš veikiau stoju priešais artimą, tarsi atsiliepdamas į jo šaukimą, negu jam pasirodau. Aš iškart atsiliepiu į šaukimą. Suakmenėjęs mano substancijos branduolys jau išlukštentas. Tačiau atsakomybė, kuriai išstatomas mano pasyvumas, manęs nepagauna kaip dalykas, kuriuo tarpusavyje apsiukeičiama, kadangi čia niekas negali pasikeisti su manimi. Apeliuodama į mane kaip į kaltinamąjį, kuris nesugebės atmesti kaltinimo, ji įpareigoja mane kaip nepakeičiamą ir vienintelį. Kaip išrinktąjį. Apeliuodama į mano atsakomybę, ji man uždraudžia būti pakeičiamam. Nepakeičiamas atsakomybėje, aš negaliu be trūkumo, be kaltės ir be kompleksų pasislėpti nuo artimojo veido: štai aš jau pašvėstas kitam be galimybės atsitraukti (Levinas 2001: 187–188).

Neturiu jokios formos kitam asmeniui apsaugoti ar suteikti jam „kokį nors matą“ (Levinas 2001: 189). „Neišmatuojama atsakomybė“ mane išbudina, ji auga tokiu mastu, kokių artimajam artėjant atsakau į „Dievo siunčiamus bebalsius ir netematizuojamus šauksmus“, be to, „ji auga šlovingai“ (ten pat, p. 188–191). Savo atsakomybe aš liudiju kito asmens veido – Dievo Begalybės – šlovę.

„Argi aš esu savo brolio sargas?“ (Pr 4, 9), – taip VIEŠPAČIUI atsako Kai-

nas, Jo užklaustas apie Abelį, kraujo brolių, kurį buvo užmušęs (Pr 4, 8–10). „O kas gi mano artimas?“ (Lk 10, 29), – norėdamas pasiteisinti, klausia vienas Įstatymo mokytojas. „Artimo meilė neatskiriama nuo Dievo meilės“, – parašyta Bažnyčios mokyme (Katalikų bažnyčios katekizmas 2017: 524; 1878). „Jei kas sakytų: „Aš myliu Dievą“, o savo brolio nekęstų, – tasai melagis. Kas nemyli savo brolio, kurį mato, negali mylėti Dievo, kurio nemato“ (1 Jn 4, 20). Ir dar: „Kas nemyli, tas pasilieka mirties glėbyje. Kuris nekenčia savo brolio, tas žmogžudys, o jūs žinote, kad joks žmogžudys neturi amžinojo gyvenimo, jame pasiliekančio“ (1 Jn 3, 14–15). Krikščionis privalo mylėti kitą kaip *kitą save*, kaip *brolių*, privalo juo rūpintis (Katalikų bažnyčios katekizmas 2017: 532; 1931). „Ir atsakys jiems karalius: „Iš tiesų sakau jums, kiek kartų tai padarėte vienam iš šitų mažiausiųjų mano brolių, man padarėte““ (Mt 25, 40).

Levinas rašo: „Ryšys su kitu asmeniu užsimezga tiktai kaip atsakomybė, nepaisant to, ar ji būtų priisiimta, ar jos išvengta; ar žinome, kaip ją priisiimti, ar ne; ar galime padaryti ką nors konkrečiau dėl kito asmens, ar ne“ (Lévinas 1994: 100). Ir dar: „Artimo artumas – tai mano atsakomybė už jį; priartėti reiškia būti savo brolio sargu, būti savo brolio sargu reiškia būti jo įkaitu“ (Levinas 2001: 189). Taip aš galiu pakeisti visus (Lévinas 1994: 105).

KANKINYSTĖ

Bet jie nugalėjo jį Avinėlio krauju ir savo liudijimu žodžiu.

Jie nebrangino savo gyvybės ir nebijoję mirti.

(Apr 12, 11)

„Liudyti – tai perduoti tikėjimą žodžiais ir darbais“ (Katalikų bažnyčios katekizmas 2017: 655; 2473). Pirmieji krikščionys ir liudijimą, ir kankinystę nusakydavo tuo pačiu graikišku žodžiu –

μαρτύριον (Jurevičius 2004: 169). Prasi-dėjus krikščionių persekiojimams Romos imperijoje, graikų kalboje atsirado liudy-toją reiškiantis naujadaras *μάρτυς*, nusa-kantis žmogų, kuris, liudydamas krikš-čioniškojo tikėjimo brandumą, paaukoko savo gyvybę (ten pat). „*Kankinystė* yra iškiliasias tiesos liudijimas, liudijimas pačia mirtimi. Kankinys liudija mirusį ir prisikėlusį Kristų, su kuriuo jį vienija meilė, liudija tikėjimo ir krikščioniškojo mokymo tiesą. Tvirtumu jis pakelia prie-vartinę mirtį“ (Katalikų bažnyčios kate-kizmas 2017: 655–656; 2473).

„Tikėjimo liudijimas ir kankinystė buvo visuomet greta“ (Jurevičius 2004: 171). Toks liudijimas, susiduriantis su įvairiomis pasaulio priešiško formomis, yra nuolatinė kankinystė, platesnė už fizinį kankinimą, – „kasdienio kry-žiaus nešimas“ (ten pat, p. 172). Žmogus, savo gyvenimu liudijantis Kristų, yra Dievo ir transcendentinės tikrovės ženklas, veiksmingiausias misionierius, nes „šiulaikinis žmogus labiau tiki liudyto-jais negu mokytojais, patirtimi negu dok-trina, gyvenimu ir faktais negu teorijo-mis“ (ten pat, p. 171).

Levinas rašo: „Grynas liudijimas – kankinio tiesa, nepriklausanti nuo jokio (net ir nuo „religinės“ patirties) at(si)skleidimo, už įsakymo išgirdimą anks-tesnis paklusimas“ (2001: 193). Kitame savo tekste filosofas teigia: „Subjektyvy-bė, kuri konstituojasi pačiame judėjime, kai jai užkraunama atsakomybė už kitą, eina iki kito asmens pakeitimo. Ji sutin-ka su įkaito sąlyga (arba besąlygiškumu). Subjektyvybė kaip tokią iš pat pradžių yra įkaitas, ji atsako už kitus, netgi juos išperka“ (Lévinas 1994: 103). Naujajame Testamente rašoma: „Nėra didesnės mei-

lės, kaip gyvybę už draugus atiduoti“ (Jn 15, 13). Ir ne tik už draugus: „Dievas mums parodė savo meilę tuo, kad Kris-tus numirė už mus, kai tebebuvo me- sidėjėliai“ (Rom 5, 8).

Pasak Levino, mano atsakomybė už kitą asmenį (atsakas jam) prasideda, su-sidūrus su kito veidu („tartum man kal-bėtų vyresnysis“) (Lévinas 1994: 88–89). Visa esybe sakau: „Po Jūsų, pone!“ (juk jis pirmesnis už mane); būdamas „tik su kitu asmeniu, aš privalau jam viską“ (ten pat, p. 90–91). Tačiau „žmonių daugybės faktas“ (jau trečiojo asmens dalyvavi-mas) lemia įstatymus ir teisingumą, dėl to atsiranda neišvengiama teisingumą vykdančių institucijų (ten pat). Būdamas „atsakingas net už kito asmens atsako-mybę“, Levinas sakosi esąs atsakingas ir už persekiojimus, kuriuos patiria, bet tik jis vienas! Jo „artimieji“, jo „tauta“, jau yra *kiti*, kuriems jis reikalauja teisingumo (ten pat, p. 102–103).

Etinių gestų švarumą, jų nepriklau-somybę nuo asmeninio suinteresuotumo užtikrina pasirengimas pasiaukojamai mirti (Degutis 2005: 244–245). Tiesa, svarstant pasiaukojimo galimybės ir bū-tinybės (kurią propaguoja totalitariniai režimai) klausimą, paaiškėja, kad altru-izmo šūkiei tegali būti teikiami (ir turi būti suvokiami) tik kaip prašymai ir maldavimai, bet ne kaip teisingumo rei-kalavimai (ten pat, p. 244–249).

Bažnyčios Tėvai aiškino, kad kankinystės negalima siekti kaip tikslo; o veikiau ji vengtina, nes tik Dievas gali suteikti kan-kinystę. Savo iniciatyva „suorganizuotos“ kankinystės metu Viešpats gali nebeduo-ti jėgų didvyriškai ją iškęsti, ir kai kurie krikščionys kankinami išties palūždavo ir išsigindavo savo tikėjimo. Bažnyčia vi-

suomet patarė ne ieškoti, bet saugotis persekiojimų ir netgi nuo jų bėgti, jei tik būtų galimybė (Jurevičius 2004: 170).

Pasak krikščioniškosios doktrinos, kankinio „vainiką“ gauna tik tas, kuris myli gyvenimą (ir šį – žemišką), bet, esant būtinybei rinktis, net savo gyvybės sąskaita renkasi Dievą, gerį, tiesą, lieka ištikimas Kristaus priesakams. „Kas nori išgelbėti savo gyvybę, tas ją praras; o kas pražudys savo gyvybę dėl manęs ir dėl Evangelijos, tas ją išgelbės“ (Mk 8, 35). Atėjus neišvengiamai šios (žemiškosios, praeinančios, trūnios) ir anapusinės (dieviškosios, tvarios, amžinos) tikrovės išsiskyrimo akimirakai, krikščionis renka si amžinybę. Tikinčiajam tai visiškai racionalus aktas.

Šventajam, kankiniui vien racionalumo neužtenka. Jis ne tik skolingas ir dėkingas Dievui – savo Kūrėjui, Atpirkėjui, Gelbėtojui, Gyvenimo Uolai, Tiesai: jis gyvena bendrystėje su Tėvu, Sūnumi ir Šventąja Dvasia, jis *myli*, atsakydamas į Dievo, kuris pirmas asmeniškai jį pamilo, Meilę. „Meilė – ne tai, kad mes pamilome Dievą, bet kad jis mus pamilo ir atsiuntė savo Sūnų kaip permaldavimą už mūsų nuodėmes“ (1 Jn 4, 10), – rašo apaštalas Jonas. Mes pasiryžę liudyti meilę Mylimajam (kaip apaštalas Petras, tik jau pasimokę iš jo istorijos): „Viešpatie, aš pasiruošęs kartu su tavimi eiti ir į kalėjimą, ir į mirtį!“ (Lk 22, 33), o Tu padėk man, ribotam žmogui, išpildyti šį pasiryžimą ir gelbėk mane nuo pikto.

SAVIŽUDYBĖ

„Nejaugi jis ketina nusižudyti, kad sako: „Kur aš einu, jūs negalite nueiti?““

(Jn 8, 22)

1972 metų gegužės 14 dieną Kauno miesto sode susidegino devyniolikametis Romas Kalanta, palikęs raštelį: „Dėl mano mirties kalta tik santvarka.“ Dar prieš ketverius metus Varšuvoje, protestuodamas prieš sovietų invaziją į Čekoslovakiją, liepsnose mirė kitas vyras – Ryszardas Siwiecas (Gudavičiūtė 2022). Kalbama, kad nusižudydami jie *pasiaukojo*, paliko *liudijimus*, išbudinusius tautą, suvienijusius tiesą mylinčius žmones, įkvėpusius jiems laisvės viltį (ten pat). Juk akivaizdu, jog, jeigu žmogus gali pasiaukoti dėl vieno asmens, jis gali tai padaryti ir dėl daugelio. O gal privalo?

Levinas kelia klausimą: „Ar, būdamas, tverdamas būtyje, aš nežudau?“

(Lévinas 1994: 128). Ir dar, perklausdamas „naivų ir natūralų pastovumą būtyje“, patikslina: „Ar, būdamas pasaulyje, neužimu kieno nors kito vietos?“ (ten pat, p. 129). Šis klausimas – „ar aš turiu teisę į būtį?“ – yra pirmasis ir esminis metafizikoje, jis pakeičia Leibnizo bei Heideggerio klausimą „kodėl yra veikiau būtis, o ne niekas?“ (Levinas 2001: 336). „Klausimas apie mano teisę būti neatsiejamas nuo manyje esančios būties-dėl-kito“ (ten pat), pasireiškiančios „mano neabejingumu mirčiai, kuriai išstatomas pats kito asmens veido tiesumas“ (ten pat, p. 335).

Pasak Levino, mano *kaltė* ir *skola* reiškiasi kaip išrinktumas, pašauktumas, išskirtinumas, paskirtumas kitam, mano šventumas proporcingas kaltės augimui (Keršytė 2005: 36). „Graužatis dėl neteisėtai užimamos kito asmens vietos bū-

tyje virsta pasiryžimu stoti į jo vietą mirties akivaizdoje“ (ten pat). Tai – nauja subjekto tapatybė, kurią suteikia (atranda) skolos „kitam“ auginama graužatis (Levinas 2001: 190–191), „buvimas be padėties“, reiškiantis „ontologinį esaties nepatvarumą, mirtingumą ir baugulį“ (ten pat, p. 333).

„Kito kančia tampa savotišku kaltinimu man, ji užklausia ir sudrebina mano „švarią sąžinę“ (Keršytė 2008: 95). Per atsakomybę *būties-dėl-kito* išbudintas „aš“ – tai „nešvarios sąžinės“ „aš“ (ten pat) – kaltinamas, kaltas ir skolingas. „Švarios sąžinės“ koreliatai: ontologinis „integralumas“, „tvermė būtyje“, „sveikumas“ (ten pat, p. 333). „Nešvari sąžinė – tai „nestabilumas“ (ten pat, p. 335). *Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa* – pamatinė, nuolatinė žmogaus padėtis tikrovėje. Ar tai jau galutinė stotelė?

Šioje vietoje atlikime keletą krikščioniškojo mokymo ir mąstymo judesių. Yra sakoma, kad sąžinė – tai „mūsų dvasios įstatymas“, „slapčiausias žmogaus branduolys ir šventovė“, „Dievo balsas žmogaus viduje“ (Katalikų bažnyčios katekizmas 2017: 501–505; 1778, 1795). Sąžinė ugdoma, priimant Dievo žodį ir pagal jį elgiantis (ten pat, p. 505; 1801). Toks ugdymas kaip tik laiduoja laisvę ir teikia širdžiai ramybę, „saugo arba išvaduoja iš baimės, egoizmo ir puikybės, iš nesveiko kaltės jausmo“ (ten pat, p. 503; 1784). „Nešvari sąžinė“ „nuplaunama“ atgaila, pripažinus kaltę ir pasiryžus daryti gera, dalyvaujant Dievo malonei per Viešpaties kryžiaus auką (ten pat, p. 502–503; 1781, 1785). „[J]o akivaizdoje nuraminsime savo širdį, jei mūsų širdis imtų mus smerkti: Dievas didesnis už mūsų širdį ir viską

pažįsta“ (1 Jn 3, 19–20). Iš tiesų Dievo tikrovė pranoksta mūsų, Viešpaties malonė paruošta mums išgelbėti „iš klampios duobės – iš mirtinos pelkės“ ir pastatyti „ant uolos“ (Ps 40, 3). Biečia tik atlikti atgailos aktą ir priimti Dievo gailestingumą – pasiduoti Dievo teisingumui bei gailestingumui. Paprasta? Ar tikrai? Ar lengva tai padaryti?

Dabar grįžkime prie savižudybės klausimo. Vadovaujantis krikščioniškąja doktrina, gyvybė nėra paties asmens nuosavybė – ją suteikė Dievas, Jis yra „aukščiausias jos Viešpats“, o mes – „mums patikėtos gyvybės prižiūrėtojai, bet ne savininkai“ (Katalikų bažnyčios katekizmas 2017: 614; 2280). „Ar gyvename, Viešpačiui gyvename, ar mirštame, Viešpačiui mirštame. Taigi ar gyvename, ar mirštame, – esame Viešpaties“ (Rom 14, 8). Savižudybė prieštarauja gyvojo Dievo meilei ir teisingai savęs meilei – gyvybės, gyvenimo principui, kaip natūraliam polinkiui ir pareigai (Katalikų bažnyčios katekizmas 2017: 614; 2281). Jei savižudybe siekiama parodyti pavyzdį, galimas papiktinimas, kuris yra tiesiogiai proporcingas papiktinuso asmens kilnumui (garbingumui) ir pasipiktinusojo silpnumui (ten pat, p. 614–615; 2282, 2285). Tačiau tik „aštresnis už bet kokį dviašmenį kalaviją“ Dievo žodis „prasiskverbia iki sielos ir dvasios atšakos, iki sąnarių ir kaulų smegenų, ir teisia širdies sumanymus bei mintis“ (Žyd 4, 12). Tas pats Dievo žodis įspėja: „Neteiskite, kad nebūtumėte teisiami“ (Mt 7, 1), „neteiskite ko nors prieš laiką, iki ateis Viešpats“ (1 Kor 4, 5).

Philippe'as Nemas uždavė Levinui klausimą: „Ar [...] teigiate, jog neturite

teisės gyventi?“ (Lévinas 1994: 129). Sulaukė atsakymo:

Visiškai nenoriu mokyti, kad iš artimo meilės ir tikrai žmogiško gyvenimo išplaukia savižudybė. Noriu pasakyti, kad tikrai žmogiškas gyvenimas negali likti *patenkintas*, būdamas lygus būčiai, negali likti ramus gyvenimas, kad jį pažadina kitas, tai yra jis visuomet išblaivėja, kad

būtis niekuomet nėra (priešingai tam, ką kalba tiek raminančių tradicijų) savo pačios buvimo pagrindas, kad garsusis *conatus essendi* nėra visos teisės ir visos prasmės šaltinis (ten pat, p. 130).

„Tikra auka Dievui yra sugrudusi dvasia, – tu, Dieve, nepaniekinsi širdies, sugrudusios ir atgailaujančios“ (Ps 51, 19).

IŠVADOS

Etinis liudijimas yra mano atsakomybės už kitą asmenį aktas, reikalaujantis nuoširdumo ir tiesumo, neatidėliotinas, neperleidžiamas, pranašiškas (ankstesnis už bet kokį išipareigojimą). Įsakymu tarnauti kitam asmeniui paliudijamas anapusybės VIEŠPATS – žmonių santykiuose dalyvauja Dievas. Taigi etinis liudijimas – tai Begalybės liudijimas, o artimojo meilė neatskiriama nuo Dievo meilės. Priartėti reiškia būti savo brolio sargu, o būdamas savo brolio sargu, esu jo įkaitas. Tapdamas įkaitu, esu atsakingas už to asmens atsakomybę, netgi už jo mirtį. Ribiniu atveju galiu paaukoti už jį savo gyvybę – jį pakeisti, apsikeisti su juo vietomis. Grynas liudijimas – kankinio tiesa. Kaip sako Lévinas, niekas negali manęs pakeisti, bet aš galiu pakeisti visus.

Mano neabejingumas mirčiai, kuriai išstatomas pats kito asmens veido tiesumas, – manyje esanti būtis-dėl-kito neatsiejama nuo klausimo apie mano teisę būti. „Ar neužimu kieno nors kito vietos, ar būdamas aš nežudau?“ – tai pamatinis, pirmasis metafizinis klausimas, neduodantis ramybės Levinui. Esu kaltinamas, jaučiuosi kaltas ir skolingas, mano sąžinė nešvari. Nesiliauju svarstęs, kokios žmogaus atsakomybės sau ir kitam,

Dievo įspaudui žmoguje – Jo Įstatymui. Juk artimojo veidas man įsako: „Nežudyk!“ O ką byloja mano veidas?

Etinio liudijimo apmąstymas, pasitelkus filosofines Emmanuelio Levino išvalgas, ieškant paralelių su krikščioniškuoju mokymu, atveria galimybę naujai pažvelgti į atsakomybės, tiesos ir teisingumo, šventumo, kankinystės, sąžinės, kaltės, savižudybės bei kitas kategorijas. Levino požiūris supurto nusistovėjusios ramybės, sau-pakankamumo, fariziejškumo paviršių, kuris neretai apgaubia ir krikščionio gyvenimą, paslėpdamas gyvo tikėjimo virpesius po formalia teismo uždanga ir galiausiai juos užslopindamas. Krikščioniškoji laikysena primena, kad žmogaus prigimtis ribota, taigi sąžinės, kaltės, nepakeičiamumo, atsakomybės bei kiti parametrai paženklinti ribos įspaudais.

Ir Levino filosofija, ir krikščionybė ieško išeities, transcendentinio proveržio, lango į anapusybę, stengiasi patirti, kaip apsireiškia Dievo Veidas. Regis, šie keliai nenutolsta vienas nuo kito nesugrąžinamai toli. Tik krikščionybė gali atsiremti į Kristaus dovaną, Jo atliktį, Atpirkimą, nuteisinimą, o Levino filosofiją lydi nenumaldoma, niekieno nepavaduojama asmeninė pastanga.

Literatūra

- Benneke Johannes. 2019. Testimonial Image Practices as a Politics of Aesthetics after Levinas, *Religions-Weimar* 10 (3): 1–17.
- Buber Martin. 1998. *Dialogo principas I: Aš ir Tu*. Iš vokiečių k. vertė ir įvadą parašė T. Sodeika. Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Čepulis Nerijus. 2003. Nuo buvimo prie kitaip negu buvimo, arba etikos, Emanuelio Levino mąstyme kitaip, *Soter* 11 (39): 81–94.
- Degutis Algirdas. 2005. Problemos su altruizmu, *Logos-Vilnius* 40: 242–249.
- Gudavičiūtė Dalia. 2022. Net 50 metų dar neišgliaudė visų susideginusio R. Kalantos paslapčių: paaiškino, kokį palikimą lėmė Lietuvai, *Lrytas.lt* 05 16. Prieinamas internete: <<https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2022/05/14/news/net-50-metu-dar-neisgliaude-visu-susideginusio-r-kalantos-paslapciu-paaikino-koki-palikimaleme-lietuvai-23350220> [žiūrėta 2024 m. sausio 23 d.]
- Jurevičius Algirdas. 2004. Kankinystė ir tikėjimo liudijimas neatskiriamai!, *Naujasis židinys-Aidai* 4: 169–172.
- Katalikų bažnyčios katekizmas. 2017. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
- Keršytė Nijolė. 2005. Intersubjektyvumo samprata Immanuelio Levino filosofijoje, *Logos-Vilnius* 40: 30–39.
- Keršytė Nijolė. 2008. Kitas Tame Pačiame arba priešais Tą Patį (J. Derrida ir E. Levinas), *Athena-Vilnius* 4: 62–104.
- Lévinas Emmanuel. 1994. *Etika ir begalybė*. Iš prancūzų k. vertė A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos.
- Levinas Emmanuel. 1996. Truth of Disclosure and Truth of Testimony. Peperzak A. T., Critchley S., Bernascony R. (eds.). *Basic Philosophical Writings*: 97–108. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Levinas Emmanuelis. 2001. *Apie Dievą, ateinantį į mūsų*. Iš prancūzų k. vertė Judžentytė A., Keršytė N., Matuzevičiūtė R., Pažeraitė A. Vilnius: Aidai.
- Stančienė Dalia Marija. 2005. Leviniškoji vienatvė tarp ontologijos ir metafizikos, *Logos-Vilnius* 40: 73–83.
- Vabalaitė Rūta Marija. 2005. Trečiasis Levino teorijoje, *Logos-Vilnius* 40: 84–90.

Nuorodos

- ¹ „Jis liudija, ką yra girdėjęs ir matęs“ (Jn 3, 32).
- ² „Kiekvienas medis pažįstamas iš vaisių“ (Lk 6, 44).
- ³ „Toks elgesys padeda ir nekaltą žmogų pasmerkti, ir kaltą išteisinti, ir padidinti bausmę, kurios nusipelnė kaltinamasis; tai esmingai kenkia teisėtvarkai ir bešališkam teisėjų nuosprendžiui“ (Katalikų bažnyčios katekizmas 2017: 656; 2476).
- ⁴ „Melagingas liudytojas neliks nepasmerktas, o kas liudija melagingai, pražus“ (Pat 19, 9).
- ⁵ Levinas pritaria Franzui Rosenzweigui, priekaištaujančiam Buberiui, kad šis neįvertina tikrojo žodžio pasaulio būčiai „Jis-Tai“. „Jis teikia gyvybę ir numarina.“ Dievas „negali būti išreikšiamas nei kaip Aš, nei iki galo kaip Tu, bet kuris yra Jis, trečiasis asmuo, daugiau neturintis nieko bendra su dialoge nepaisomu jais“. Kaip

tik šia kalba ir yra sukurta visa Buberio *Aš-Tu* teorija (Levinas 2001: 351).

- ⁶ Stengiamasi vadovautis visiems krikščionims priimtiniomis tiesomis. Katalikų bažnyčios katekizmo (2017) teiginiai apmąstyti bendrame krikščioniškajame kontekste, remiantis Šventuoju Raštu. Vengiama tvirtinimų, kurie būtų nepriimtini nekatalikiškų krikščionybės srovių atstovams.
- ⁷ Evangelijoje skaitome Jėzaus žodžius: „O aš tarp jūsų esu kaip tas, kuris patarnauja“ (Lk 22, 27).
- ⁸ Jėzaus pažadas: „Kur du ar trys susirinkę mano vardu, ten ir aš esu tarp jų“ (Mt 18, 20).
- ⁹ Pasak Levino, *tai yra* – „[p]ėdsakas praeities, kuri visada buvo ne esamybė, bet vis dar trikdanti nesatis“ (Levinas 2001: 201).